

Mysł słowiańska Jana Pawła II w pracach Profesora Ryszarda Łuźnego, a także posłowie Anny Woźniak Ryszard Łuźny jako badacz Słowiańszczyzny wschodniej.

ANNA WOŹNIAK Instytut Filologii Słowiańskiej KUL
Konferencje poświęcone A. M. Riemizowowi: *Międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna: Spuścizna A. M. Riemizowa i XXI wiek: aktualne problemy badania i publikacji tekstów*, Sankt-Petersburg, 8-10 października 2007 roku

Aleksy Michajłowicz Riemizow symbolicznie powrócił z emigracji do swej ojczyzny już na dobre, dzięki przybliżaniu w Rosji jego twórczości, publikacji dzieł, wypełniających kilkudziesięcioletnią lukę edytorską, a także badaniom naukowym nad jego dorobkiem. Od początku lat dziewięćdziesiątych bowiem w przeobrażającej się Rosji rozpoczął się intensywny proces przyswajania na grunt rosyjski zakazanej, objętej wydawniczą anatemią spuścizny pisarza-emigranta – oczywiście znanego, cenionego i obecnego w naukowych badaniach na Zachodzie, zarówno w Europie, jak i w USA. W Rosji powrót A. Riemizowa do obiegu czytelniczego i kulturowego, podobnie jak i innych wyklętych twórców „pierwszej fali” emigracji rosyjskiej, znamionowały przedsięwzięcia edytorskie, ale przede wszystkim działania naukowo-badawcze, zwłaszcza publikowane artykuły naukowe i monografie pisarstwa A. Riemizowa oraz poświęcone mu konferencje naukowe. Badania nad twórczością pisarza zainicjowane zostały – mniej więcej w tym samym czasie – również w innych krajach byłego bloku sowieckiego, w tym na Węgrzech, w Czechach, Estonii, Litwie i Polsce.

Kolejna, czwarta już międzynarodowa konferencja naukowa z cyklu konferencji specjalistycznych organizowanych w Rosji, poruszająca problematykę Riemizowa, miała miejsce w dniach 8-10 października 2007 roku w Sankt-Petersburgu, z którym pisarz – rodowity moskwiczanie związany był przez lata bliskimi więzami, zarówno zawodowymi jak i personalnymi. Tak jak poprzednie konferencje tematyczne (1992, 1997, 2001)¹ i ta

¹ Pierwsza międzynarodowa konferencja z cyklu konferencji Riemizowowskich w Sankt-Petersburgu organizowanych przez Dom Puszkiniowski odbyła się w 1992 r. Zatytułowana była *Aleksy Riemizow i kultura artystyczna XX wieku*, druga miała miejsce w 1997 r. pt. *Aleksy Riemizow i jego spuścizna w kraju i za granicą*; trzecia w 2001 r.: pt. *Aleksy Riemizow i kultura światowa*, w 2007 r. przeprowadzono czwartą edycję spotkań z twórczością Riemizowa. Rezultaty tych konferencji złożyły się na dwie publikacje: *Алексей Ремизов. Исследования и материалы*, отв. ред. А. М. Гра-

kolejna ich edycja była inicjatywą pracowników Instytutu Literatury Rosyjskiej (Dom Puszkowski) Rosyjskiej Akademii Nauk, a zwłaszcza wielce zasłużonej dla propagowania dzieła A. Riemizowa w Rosji, jego niestrudzonej badaczki i wydawcy, Ałły Graczowej i zespołu jej współpracowników. Instytut Literatury Rosyjskiej (Dom Puszkowski) to placówka, która wniosła ogromny wkład w utrwalenie pamięci o A. Riemizowie w nauce i kulturze rosyjskiej, tutaj bowiem znajduje się jedno z największych w Rosji archiwów pisarza. Przed wyjazdem z Rosji Riemizow przekazał część swego prywatnego archiwum właśnie do Domu Puszkowskiego. A w latach dwudziestych XX wieku instytucja ta, z którą pisarz, przebywający na emigracji najpierw w Berlinie, a potem w Paryżu, utrzymywał do końca swego życia ścisłe kontakty i korespondował z pracownikami tej placówki, gromadziła zbiór jego dzieł, rękopisów, listów, kolekcję rysunków, fotografii oraz innych pozostałych po pisarzu pamiątek. Po śmierci Riemizowa archiwalia Domu Puszkowskiego zostały wzbogacone jeszcze przez część paryskiego archiwum twórcy, które przekazała Natalia Kodriańska, jego „literacka uczennica” i opiekunka, wypełniając tym samym ostatnią wolę pisarza, pragnącego, aby jego spuścizna wróciła do Rosji, właśnie do Domu Puszkowskiego². Dzisiaj także ta zasłużona instytucja naukowa pełni nieocenioną rolę w konsolidowaniu badań nad dorobkiem Riemizowa, jest jednym, być może najważniejszym, centrum tych badań na świecie. Warto przy okazji wspomnieć, że inne archiwalia pisarza znajdują się we Francji, USA bądź też stanowią kolekcje prywatne.

Temat czwartej cyklicznej konferencji: *Spuścizna A. M. Riemizowa i XXI wiek: aktualne problemy badania i publikacji tekstów* miał w pewnym sensie charakter podsumowujący kilkunastoletnie prace badawcze wielu ośrodków naukowych i działania wydawnicze, upowszechniające zarówno sam dorobek, jak i wiedzę naukową o pisarstwie Riemizowa. Najważniejszym wszakże powodem zwołania kolejnego spotkania remizologów był zamiar uczczenia 10-tomowego naukowego wydania dzieł zebranych A. Riemizowa, wielkiego przedsięwzięcia edytorskiego, wykonanego przez Dom Puszkowski w latach 1999-2002. Nad wydaniem pracował zespół uczonych nie tylko z Rosji, ale także z Włoch, Estonii i USA. Głównym redaktorem wydania była Ałła Graczowa, a poszczególne tomy przygotowali redakcyjnie ona sama bądź jej współpracownicy³. Oprócz chęci podsumowania i zbilansowania pewnego etapu badań nad spuścizną Aleksego Riemizowa, celem kolejnej konferencji było ponadto naświetlenie nowych zagadnień badawczych, nowych perspektyw w analizowaniu oraz interpretacji jego twórczości, która wciąż jeszcze kryje wiele nieznanych i ciekawych dla badaczy obszarów. Ten niezwykle

чева, Санкт-Петербург 1994. *Алексей Ремизов. Исследования и материалы*, отв. ред. А. М. Грачева и А. д. Амелия, Санкт-Петербург–Салерно 2003.

² Zob. А. Г р а ч е в а, *Предисловие*, w: *Алексей Ремизов, Исследования и материалы*, s. 9.

³ Zob. А. М. Р е м и з о в, *Собрание сочинений в 10-ти томах*. т. I (*Пруд*), Москва 2000; т. II (*Докука и балагурье*), Москва 2000; т. III (*Оказион*), Москва 2000; т. IV (*Плачужная канава*), Москва 2001; т. V (*Взвихренная Русь*), Москва 2001; т. VI (*Лимонарь*), Москва 2001; т. VII (*Ахру*), Москва 2002; т. VIII (*Иверень*), Москва 2002; т. IX (*Учитель музыки*), Москва 2002; т. X (*Петербургский буграк*), Москва 2002.

bogaty i nie do końca jeszcze zbadany dorobek pisarski przyciąga uczonych, a Riemizow, który jest nad wyraz aktualnym wciąż pisarzem i pod pewnym względem bliskim w swej estetyce artyzmowi końca XX i początku XXI wieku, nadal intryguje badaczy.

Grono uczestników tej konferencji nie było zbyt liczne, nie byli to bowiem badacze przypadkowi, lecz wytrawni znawcy dorobku pisarza, remizowolodzy, zajmujący się jego pisarstwem od dłuższego czasu, niejednokrotnie ci, którzy inicjowali badania nad nim w swych krajach. Obok zatem badaczy od dawna podejmujących tematykę twórczości Riemizowa byli tutaj obecni także przedstawiciele naukowej młodzieży, młodego pokolenia specjalistów. Wśród referentów znaleźli się reprezentanci środowisk naukowych przede wszystkim Rosji, Francji, Wielkiej Brytanii, Węgier, Estonii, Polski, chociaż przypomnieć należy, iż byli to tylko nieliczni wśród rzeszy innych specjalistów, badaczy zajmujących się Riemizowem także we Włoszech, Niemczech, Litwie, Stanach Zjednoczonych. Kameralne i wyselekcjonowane grono uczonych, można by rzec „stowarzyszenie miłośników Aleksego Michajłowicza Riemizowa”, miało więc okazję i możliwość, aby po raz kolejny obradować w nieśpiesznej atmosferze zabytkowego Domu Puszkiniowskiego na bulwarze Makarowa 4 nad Newą. Spotkanie to było tym bardziej wzruszające, że wśród jego uczestników znaleźli się również ci, którzy jako dzieci znali Riemizowa, spotykali go we Francji w Paryżu. Byli to potomkowie rosyjskich emigrantów: Jegor Daniłowicz Rieznikow odwiedzający pisarza w latach 1952-1957, syn Natalii Rieznikowej, autorki biografii o Riemizowie, tłumaczki jego utworów na francuski, znajomej i długoletniej przyjaciółki pisarza, oraz Aleksy Bronisławowicz Sosinski, pochodzący z rodziny Sosinskich również zaprzyjaźnionej z Riemizowem. Zaiste, ich wspomnienia natury osobistej o pisarzu, wzmianki i uwagi na temat Riemizowa to już chyba ostatnie żywe głosy pamięci o nim i jego życiu. Tradycją konferencji remizowowskich w Petersburgu stało się bowiem uczestnictwo żywych świadków, w poprzednich spotkaniach byli to: wnuk Aleksego Riemizowa, Borys Bunicz-Riemizow (wnuk ze strony jedynej córki Riemizowa, Natalii Aleksiejewny Riemizowej)⁴ oraz dalsi członkowie rodziny pisarza.

W trakcie trzydniowych obrad petersburskiej konferencji poruszono wiele nader istotnych tematów z zakresu remizowologii. W grupie referatów podejmujących jeden z głównych wątków spotkania, mianowicie ideę bilansu i prognozowania dalszych akcji wydawniczych, refleksję nad archiwaliami dotyczącymi pisarza, znalazło się wystąpienie Ałły Graczowej. W referacie *Współczesne problemy tekstologii i źródeł remizowologii w kontekście wydania 10 tomów „Dzieł zebranych” A. M. Riemizowa* przybliżyła ona zagadnienia związane z nową edycją dzieł zebranych autora, pierwszym po jego śmierci w 1957 r. całościowym wyborem jego twórczości. Godzi się tutaj przypomnieć, iż w momencie wyjazdu z Rosji w 1921 r. istniała edycja 8-tomowa dzieł zebranych pisarza, obejmująca jego spuściznę okresu przedrewolucyjnego. Nowe 10-tomowe wydanie, łączące obie sfery pisarstwa twórcy, tę rodziną i tę powstałą poza Rosją, poszerza zatem ów imponujący dorobek o twórczość emigracyjną, a zarazem dobitnie odzwierciedla

⁴ Zob. Б. Б. Бунич-Ремизов, *Супруги Ремизовы в судьбе их дочери и в восприятии ее близких*, w: Алексей Ремизов. *Исследования и материалы*, отв. ред. А. М. Грачева, Санкт-Петербург 1994, s. 267-272.

ogrom spuścizny Riemizowa i niepełność – mimo wszystko – ostatniej edycji. Omawiając założenia teoretyczno-edytorskie tej naukowej publikacji, wyposażonej w bogate informacje tekstologiczne, komentarze historycznoliterackie, przygotowanej w ciągu kilku zaledwie lat przez zespół 8 pracowników, referentka zwróciła jednocześnie uwagę na brakujące elementy tej edycji. Tym samym został przez nią nakreślony plan niezbędnych dalszych edytorskich działań w zakresie remizowologii XXI wieku, czyli opublikowania: 1. bibliografii o Riemizowie, 2. epistolografii Riemizowa, 3. odrębnego wydania redakcji poszczególnych jego dzieł, 4. spuścizny Riemizowa artysty (był on przecież także znanym rysownikiem i grafikiem). W archiwum Domu Puszkinińskiego znajduje się aż 157 albumów z jego rysunkami.

W innych wypowiedziach omawiających wątek tekstologiczny, źródłowy, archiwalny i edytorski zostały naświetlone pozostałe aspekty pisarstwa Riemizowa, mianowicie kwestie redakcji poszczególnych dzieł, źródeł, archiwów pisarza, a także przekładów literatury polskiej w wykonaniu Riemizowa. Były to wystąpienia: Jeleny Matiewosian, *Ślad Riemizowa w archiwum M. Gorkiego*, Michała Koźmienki, *Cztery redakcje książki A. Riemizowa „Limonar”*, Olgi Lindenberg, *Mała proza A. Riemizowa i jej źródła staroruskie. „Mityj bratiec”*, Jekatieriny Sokołowej, *Opowiadanie A. Riemizowa „Bebka”: historia pierwszej publikacji*, Olega Sumraczewa, *Wokół problemów pierwszej publikacji opowiadania A. Riemizowa „Kriepost”. Na materiale archiwum w Wołogdzie* (jedeny badacz amator, adwokat, który podjął się przesłędzenia archiwaliów z Wołogdy, miejsca zesłania pisarza), Jeleny Bermus, *Opowieść A. Riemizowa „Nieujomnyj bubien”*. *Źródła tekstu*, Haliny Waszkielewicz, *Sztuka „Śnieg” S. Przybyszewskiego i przekład A. Riemizowa*. Badania nad archiwami pisarza, dotarcie do materiałów archiwalnych i praca nad nimi pozwoliły na dalszy rozwój remizowologii, odkrycie wielu aspektów jego pisarstwa oraz na wydanie dzieł zebranych. Po raz kolejny okazało się zatem, jak ważną rolę odgrywają w eksploracji Riemizowa dyscypliny pomocnicze, aspekty źródłoznawcze i komparatystyczne.

Problemy wpływu Riemizowa na innych pisarzy, jego kontakty i odniesienia z innymi – twierdzi się powszechnie wśród badaczy o istnieniu „szkoły Riemizowa” i nie jest to opinia gołosłowna – zażbrniały w wystąpieniach: Ałły Szelajewej, *A. Riemizow i M. Leskow*, Ingi Daniłowej, *A. Riemizow i K. Czukowski*, Olgi Demidowej, *A. Riemizow we wspomnieniach Augusty Damanskiej*, Aleksandra Danilewskiego, *A. Riemizow w opowiadaniu I. Iwannikowa „Prawiła igry”*.

Kwestie recepcyjne, współistnienia prozy Riemizowa z innymi sztukami, tzw. dialog sztuk w odniesieniu do teatru, muzyki, poezji, a także związki z folklorem, inspiracje malarskie, rola ilustracji w utworach autora, pojawiły się w wypowiedziach takich prelegentów, jak: Żuzanna Kałafatic, *Poglądy teoretyczne A. Riemizowa na teatr: książka „Kraszenyje ryła” w kontekście teatralnych idei epoki*, Jurij Orlicki, *Forma obecności wiersza w prozie A. Riemizowa*, Jegor Rieznikow, *A. Riemizow i muzyka, cz. II*, Jurij Rozanow, *Mitologia słowiańska w książce A. Riemizowa „K moriu-okieanu”. Próba reprezentacji*, Julia Fridman, *Idee A. Riemizowa i koncepcje surrealistów francuskich. (Wokół problemu hysterii)*, Tatiana Anisimowa, *Ilustracje B. Grossera do holenderskiego wydania książki A. Riemizowa „Nikołaj Czudotworiec” (1948)*.

Wreszcie również pokaźna grupa referatów skupiających się na nowych problemach badawczych w zakresie riemizologii, przybliżająca nowe ujęcia interpretacyjne i metodologiczne, stanowiła też reasumpcję dokonań naukowo-badawczych w zakresie twórczości pisarza. Były to wypowiedzi: Katalin Szőke, *Spuścizna A. Riemizowa i współczesna literatura rosyjska*, Iriny Jedoszyniej, *Głębia artystycznej wrażliwości – wizualny aspekt tekstów artystycznych (A. Riemizow, W. Rozanow, M. Priszwin)*, Natalii Griakałowej, *Koncepcja „werbalizmu” A. Riemizowa*, Jeleny Obatninej, *Misterium przeobrażenia (semantyka poematu A. Riemizowa „Ogniewica”)*, Siergieja Docenki, *Motyw lotu w twórczości A. Riemizowa*, Jekateriny Gusiewej, *Autorski świat podwojony A. Riemizowa*, i piszącej te słowa, Anny Woźniak, *Wokół problemów pisma w późnej prozie A. Riemizowa. Pierwiastki racjonalne i mistyczne*.

Każdej konferencji poświęconej twórczości A. Riemizowa towarzyszył istotny punkt programu, mianowicie tematyczna wystawa rękopisów, fotografii, rysunków, ikonografii pisarza oraz książek. Pierwsza z tych wielkich wystaw adresowanych nie tylko do uczestników konferencji, ale również do mieszkańców Petersburga była zatytułowana *Cudowny świat Aleksego Riemizowa (1992)*, druga nosiła tytuł *Bajki Aleksego Riemizowa w rysunkach autora, dzieci i Wiery Pawłowej (1997)* i także przewidziana była dla szerokiej publiczności. Na trzeciej i obecnej konferencji również przygotowana była wystawa fotografii, rękopisów i książek Riemizowa. Za każdym razem ekspozycja ta dopełniała naukową część obrad, co więcej, przywoływała niemalże w sensie namacalnym postać samego Riemizowa, twórcy o wielu obliczach i talentach.

Chciałabym zwrócić uwagę na jeden aspekt, jaki wyłonił się z konferencyjnych rozważań podczas czwartego spotkania znawców dorobku pisarza, a mianowicie na problem podobieństwa estetyki pisarza do współczesnych tendencji artystycznych, na pewne jej cechy, które można by uznać za antecedencje postmodernizmu w modernistycznym piśmarstwie Riemizowa, a przynajmniej określić je jako ucieleśnienie awangardowych elementów jego prozy. Otóż, bez wątplenia piśmarstwo Riemizowa, jak pokażała to w swym referacie Katalin Szőke, współbrzmi z niektórymi utworami 2. połowy XX wieku, m.in. z powieścią *Moskwa- -Pietuszki* Wieniedikta Jerofiejewa, z uwagi na kwestie autorstwa, zdecentralizowaną pozycję autora, subkulturę, strukturę narracyjną o trawestacyjnym charakterze. Jego świat przedstawiony przybiera, zwłaszcza w późnej prozie, cechy niemalże autystycznego postrzegania rzeczywistości, o czym przekonywała z kolei w swjej wypowiedzi, m.in. Natalia Griakałowa, analizując zagadnienie werbalizmu pisarza. Być może jest to również rezultat szczególnej wizualizacji postrzeganego przedmiotu w prozie autora, przydawanie mu specyficznej figuratywności, twierdziła w swym wystąpieniu Irina Jedoszyna, a także efekt swoistego stosunku kategorii nieświadomości i świadomości w dziele Riemizowa, współistnienia elementów podświadomości i elementów racjonalnych. Problem ten, jak wiadomo, jest rozważany szeroko przez sztukę współczesną, postmodernistyczną. Późna proza Riemizowa, jego eseistyka czy proza filologiczna wykazują silne pokrewieństwo z awangardowymi nurtami prozy światowej 2. połowy XX wieku, piśmarz bowiem doskonale ją znał, stykał się z nią na wieczorach literackich w Paryżu J. Joyce’a – co przypomniał m.in. w swym referacie J. Rieznirow – i sam, sądzę, paralelnie i niezależnie taką nowatorską prozę, w tym prozę

o charakterze surrealistycznym tworzył w latach pięćdziesiątych szczególnie intensywnie. Surrealistyczne aspekty jego twórczości, bliskie prozie surrealistów francuskich, rozpatrzone zostały w wypowiedzi Julii Fridman. Cała wreszcie sztuka graficzna, rysunki pisarza (cenione przez Pablo Picasso czy Wasilija Kandinskiego) również wykazują pewne zbieżności ze sztuką wczesnego i późnego XX wieku.

W pracach przedstawionych na konferencji poruszone zostały oprócz tego wciąż istotne dla zrozumienia estetyki pisarza wątki mitologiczne i obrzędowe, wszechobecne w twórczości autora, zilustrowane w nowym i pogłębionym ujęciu (wypowiedź J. Rozanowa), motywy hagiograficzne i nietscheańskie (J. Obatnina) czy związki z teatrem ludowym (Z. Kałafatowicz). Folklor i religia ludowa, przeplatane się z ujęciami modernistycznymi, to wszak te pierwiastki prozy Riemizowa, które przepelniają ją zawsze, poczynając od utworów najwcześniejszych aż do późnej prozy emigracyjnej.

Podsumowując krótkie refleksje na temat konferencji petersburskiej, wypada powiedzieć, że podczas obrad i dyskusji uwypuklone zostały następujące sprawy i zagadnienia dotyczące badania twórczości A. Riemizowa: 1. pewien etap badań nad nim został już osiągnięty i, można by rzec, zamknięty; 2. niektóre wcześniej analizowane kwestie jego pisarstwa zostały przedstawione obecnie w pogłębionym ujęciu i z nowej perspektywy metodologicznej; 3. wciąż jednak otwierają się nowe pola eksploracji, związane z rozwojem dyscyplin humanistycznych, np. problemy świadomości estetycznej pisarza; 4. obszar zagadnień historycznoliterackich, kwestie recepcji, odkrywanie nowych dokumentów, źródła i archiwalia, a więc cała tradycyjna sfera nauk pomocniczych wspomagających badania analityczne i interpretacyjne – to ciągle bardzo ważna strona działań naukowych nad spuścizną pisarza. Toteż należy żywić nadzieję, że pracy badawczej nad dorobkiem A. Riemizowa – w dzisiejszej historii literatury twórcy już dość dobrze opisanego – na najbliższe lata jednak nie zabraknie.